

О.В.ЄВТУШЕНКО

Харківський бізнес-коледж.

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ (правовий аспект)

Інституційні перетворення є важливою складовою перехідного процесу, мета якого – зміна всієї інституційної структури суспільства.

Розвиток інвестиційного ринку супроводжується його інституціоналізацією. Цей процес полягає у відокремленні інвестиційного ринку в самостійний сектор економіки, опрідметчування деяких видів діяльності на ньому, відчуження операцій та процедур, що здійснюються в його сфері, у зовнішні формальні та неформальні засоби обмежування та регулювання поведінки суб'єктів. Держава займає суттєве місце у інституційному середовищі інвестиційного ринку України. Інституційна діяльність держави необхідна для планомирного формування концентрації та ефективного використання, перш за все, вітчизняних інвестиційних ресурсів, а також відповідного залучення інвестицій іноземних держав.

Чітке правове регулювання інвестиційної діяльності допомагає утворенню сприятливого інвестиційного клімату, від якого в значній мірі залежить динаміка об'єктів інвестицій.

Необхідність реанімації української економіки неодмінно вимагає подальшого розвитку економічної теорії. Проблему місця інвестицій у транзитивній економіці розглядав А.Колосов [5]. Питаннями інвестиційного менеджменту займається І.Бланк [2].

Однак слід зазначити, що проблема формування ефективної вітчизняної інвестиційної діяльності в умовах трансформації економіки досліджувана недостатньо. Підтвердженням цьому служить той факт, що дотепер в Україні не існує єдиної цілісної концепції інвестиційної політики, що враховувала б необхідність створення цивілізованого конкурентно-ринкового середовища і відбивала б зміст, структуру, основні напрямки й особливості функціону-

вання ринкових відносин на сучасному етапі. Недостатня чіткість системи теоретичних побудов законодавчих актів, що регламентують дії інвесторів і їх взаємовідносини з державою обумовили необхідність написання цієї статті.

Метою цієї статті є дослідження правової бази інвестиційного процесу.

Кількість всіляких законодавчих актів України, що визначають інвестиційну діяльність усередині країни та за її межами, перевищує сто різних найменувань.

Основним документом, що визначає загальні правові, економічні і соціальні умови інвестиційної діяльності на території України, є Закон України «Про інвестиційну діяльність». Він не створив сприятливого інвестиційного клімату у державі, стримував розвиток інвестиційних процесів. У першому розділі Закону – «Загальні положення» – були сформульовані поняття інвестицій, інвестиційної діяльності, інноваційної діяльності, надана характеристика об'єктів та суб'єктів інвестиційної діяльності, викладався порядок законодавчого регулювання окремих аспектів цієї діяльності. У другому розділі – «Здійснення інвестиційної діяльності» – розглядалися права та обов'язки суб'єктів інвестиційної діяльності, відношення між ними, а також джерела фінансування інвестиційної діяльності. Законом визначалося, що інвестор самостійно визначає цілі, напрямки, види та об'єми інвестицій, залучає для їх реалізації на договірній основі будь-яких учасників інвестиційної діяльності, у тому числі шляхом організації конкурсів та торгів; інвестор має право на придбання необхідного йому майна у громадян та юридичних осіб безпосередньо або через посередників за цінами і на умовах, обумовлених за домовленістю сторін. У третьому розділі – «Державне регулювання інвестиційної діяльності» – розглядалися цілі та форми

державного регулювання цієї діяльності; порядок прийняття рішень про загальнодержавні інвестиції; порядок розміщення державного замовлення на виконання робіт у капітальному будівництві; державна експертиза інвестицій; регулювання інвестиційної діяльності місцевими органами самоврядування; ціноутворення в інвестиційній діяльності. Законом визначалося, що державне регулювання умов інвестиційної діяльності в Україні здійснюється шляхом: системи податків з диференціацією суб'єктів і об'єктів оподаткування; податкових ставок і пільг; проведення кредитної та інвестиційної політики, у тому числі шляхом прискореної амортизації основних фондів; надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей, виробництв; державних норм і стандартів; антимонопольних заходів; роздержавлення і приватизації майна; визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами; політики ціноутворення; проведення експертизи інвестиційних проектів та інших заходів. У четвертому розділі – «Гарантії прав суб'єктів інвестиційної діяльності і захист інвестицій»¹ визначалися основні гарантії прав інвесторів та захисту інвестицій, умови припинення інвестиційної діяльності і характер застосування в Україні правил міжнародних договорів, пов'язаних з інвестиційною діяльністю [1].

Список документів, які стосуються іноземних інвестицій в Україні, нараховує понад 70 нормативних актів і включає Закон України «Про режим іноземного інвестування», Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» і Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», ряд положень Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про правовий статус іноземців», «Про власність», «Про підприємництво», «Про господарські товариства», «Про страхування», «Про аудиторську діяльність», «Про міжнародний комерційний арбітраж», «Про загальні принципи створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»,

«Про оподаткування прибутку підприємств». Крім того, статус і порядок роботи з іноземними інвестиціями в Україні визначаються шістьма постановами Верховної Ради України, сьома постановами Кабінету Міністрів України, п'ятьма листами Національного банку України, трьома постановами Національного банку України, шістьма листами Державної податкової адміністрації України і тридцятьма листами Державної податкової інспекції України.

Інвестування з України визначається більш ніж двадцятьма документами. Основними є: Указ Президента України «Про інвестування майнових цінностей резидентами за межі України», лист Національного банку України «Про упорядкування здійснення інвестицій за межі України», лист Національного банку України «Про порядок надання індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за межі України» [6,8].

Статус договорів України про взаємний захист інвестицій на міжнародній арені визначений Законом України «Про міжнародні договори України». Двосторонні міжнародні договори про взаємне заохочення і взаємний захист інвестицій укладені Україною, наприклад, із Болгарією, Польщею, США, Францією, Чехією і т.п. Порядок захисту іноземних інвестицій на міжнародному рівні в цілому визначається Вашингтонською конвенцією 39-річної давнини «Про порядок вирішення інвестиційних суперечок між державами й іноземними особами», Сеульською конвенцією 19-річної давнини «Про заснування багатобічного агентства по гарантіях інвестицій» і Міжнародною угодою про співробітництво в області інвестиційної діяльності.

Розглянемо основні форми правового регулювання інвестиційної політики в Україні на сучасному етапі: регулювання сфер і об'єктів інвестування, яке визначає загальні вимоги до їх вибору, а також формує найбільш пріоритетні напрямки інвестування; податкове регулювання інвестиційної діяльності; регулювання інвестиційної діяльності шляхом надання фінан-

сової допомоги і проведення відповідної кредитної політики; регулювання інвестиційної діяльності шляхом проведення відповідної амортизаційної політики; регулювання участі інвесторів у приватизації. Останнє здійснюється відповідно до законів України «Про приватизацію майна державних підприємств», «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малої приватизації)», «Про приватизаційні папери», який щорічно затверджується Державною програмою приватизації на поточний рік і рядом інших нормативних актів [6].

Останній ракурс інвестиційної політики поданий найбільшою кількістю законодавчих актів, однак на реальних процесах приватизації це поки що істотно не відбилося. Водночас, слід зазначити, що прискорення приватизації дозволяє істотно активізувати інвестиційні процеси. Досвід показує, що чим далі країна просунулася по цьому шляху, тим більш охоче іноземні інвестори вкладають кошти в окремі інвестиційні проекти. Прикладом служать Польща, Чехія і Румунія, які досягли значних успіхів у приватизації, в економіку яких іноземні інвестори вклали протягом останніх двох років приблизно 9 млрд. дол. США [1].

Політика у сфері фінансових інвестицій має певні особливості. Правову основу цієї політики складають закони України «Про цінні папери і фондову біржу», «Про господарські товариства», Указ Президента «Про інвестиційні фонди й інвестиційні компанії» і ін. Законодавчі та інші нормативні акти, що діють у цій галузі, визначають види цінних паперів, що випускаються в Україні, порядок їх обігу, вимоги до емітентів, форми і способи реалізації окремих фінансових інструментів на первинному і вторинному ринку, порядок державного контролю за випуском і обігом цінних паперів і діяльністю фінансових посередників. Крім того, одинадцять років тому затверджена Концепція функціонування і розвитку фондового ринку України, реалізація якого дозволяє наблизити форми фінансового інвестування до вимог сучасних світових стандартів [3; 4; 14].

Експертиза інвестиційних проектів є одним з найважливіших боків державної інвестиційної політики. Відповідно до чинного законодавства України державні, міждержавні і регіональні інвестиційні проекти і програми, реалізовані за рахунок бюджетних і позабюджетних коштів, підлягають обов'язковій державній експертизі. Інвестиції за рахунок інших джерел підлягають державній експертизі в питаннях дотримання екологічних і санітарно-гігієнічних вимог. У разі потреби експертиза окремих інвестиційних проектів і програм може здійснюватися експертними комісіями, створюваними Верховною Радою України. Особливі вимоги пред'являються до експертизи інвестиційних проектів із залученням іноземних інвестицій, по котрим інвестори претендують на одержання додаткових податкових, митних і інших пільг [10; 11; 12].

Поряд із приналежністю до пріоритетних сфер економіки, такі інвестиційні проекти повинні сприяти створенню нових робочих місць на підприємствах; супроводжуватися впровадженням сучасних або перспективних ресурсозберігаючих і екологічно безпечних видів технологій; сприяти зниженню енерговитрат на одиницю продукції, що виготовляється; орієнтуватися на найбільш раціональне використання сировинної бази України; бути конкурентоздатними на міжнародних ринках. Визнання інвестиційного проекту з залученням іноземних інвестицій відповідним перерахованим вище вимогам здійснюється Агентством міжнародного співробітництва й інвестицій на основі висновків незалежної експертної комісії, що створюється цим Агентством.

Забезпечення захисту інвестицій відбувається відповідно до законодавства України [7].

Регулювання умов здійснення інвестицій за межами держави і забезпечення рівних можливостей для іноземних інвестицій здійснюється відповідно до ст. 4 Закону України про іноземні інвестиції, де іноземні інвестори мають право здійснювати інвестиції в наступних формах: шляхом пайової участі в підприємствах, ство-

рюваних разом з українськими юридичними і фізичними особами, або придбання частки в діючих підприємствах; шляхом створення підприємств, що цілком належать іноземним інвесторам, створення філій або інших структурних одиниць іноземних юридичних осіб або придбання у власність діючих підприємств; придбання прямо не забороненого законами України нерухомого або рухомого майна, включаючи земельні ділянки, будинки, квартири, помешкання, устаткування, транспортні засоби й інші об'єкти власності шляхом прямого одержання майна або у формі акцій, облігацій і інших цінних паперів, часток участі в підприємствах; придбання самотійно або за участю українських юридичних або фізичних осіб прав користування землею і концесій на використання природних ресурсів на території України; придбання інших майнових прав; в інших формах здійснення інвестицій, прямо не заборонених законами України, зокрема, на основі угод із господарськими суб'єктами України. Особливістю цього закону є те, що в ньому передбачені іноземні інвестиції на основі договорів про виробничу кооперацію, спільне виробництво й іншу спільну інвестиційну діяльність, не пов'язану зі створенням юридичної особи [6;11].

Виходить так, що центральною проблемою забезпечення сприятливого інвестиційного клімату є проблема стабільності правового регулювання. Прийняття нормативних актів – це одне з проявів державної політики у відношенні залучення інвестицій. Вкладаючи свої капітали, інвестор хоче мати гарантію, що умови інвестування не зміняться надалі, і що будь-які зміни у законодавстві не погіршать комерційні (матеріальні) результати його діяльності як інвестора, на досягнення яких він розраховував приймаючи рішення про свої капіталовкладення в даний проект по даній угоді. Така гарантія пов'язана з питанням про непорушність складених з інвестором договорів, на підставі яких він робить внесок, наприклад, у СП або здійснює розвідку й експлуатацію природних ресурсів.

Для українського законодавства ха-

рактерна непослідовність у наданні пільг іноземним інвесторам. Стаття 9 Закону України «Про іноземні інвестиції» передбачає в тому випадку, коли наступне спеціальне законодавство України про іноземні інвестиції змінює умови захисту іноземних інвестицій, передбачені дійсним Законом, то до іноземних інвесторів протягом десятих років застосовується, за вимогою іноземного інвестора спеціальне законодавство, що діяло на момент реєстрації інвестицій. Будь-яких вилучень із цього правила не робиться [6;7].

Однак у Декреті Кабінету Міністрів України про режим іноземного інвестування, прийнятому одинадцять років тому, говориться тільки про зберігання протягом 10 років за вимогою інвестора умов захисту інвестицій, що прямо передбачено в розділі другому Декрету (ст. 8). Мова йде про гарантії у відношенні примусових вилучень, незаконних дій державних органів, відшкодування збитків, переведення прибутків, прибутків. Що ж стосується, наприклад, митного обкладення, податкових пільг, то вони визначаються не в другому, а в четвертому розділі Декрету. У ст. 31 встановлено, що у випадку введення законодавством України нових видів податків, що не були передбачені в момент прийняття Декрету, існуючі підприємства з іноземними інвестиціями звільнюються від цих податків протягом 5 років. Отже, у відношенні інших податкових і інших пільг обмовка про не погіршення умов діяльності іноземного інвестора не застосовується. Однак стосовно до інвестицій із країн Європейського союзу варто мати на увазі, що відповідно до восьмирічної давнини Угоди про співробітництво і партнерство Європейського союзу з Україною, якщо в результаті введення в Україні нових правових норм відбудеться погіршення умов діяльності господарських товариств, створених у країнах Європейського союзу або їх дочірніх підприємств і представництв, що існували на день підписання Угоди, то ці правові норми не будуть застосовуватися протягом трьох років після їх вступу в силу. У відношенні інвесторів із країн, з якими укладені обопільні умови про взаємний

захист інвестицій, будуть застосовуватися положення про режим інвестицій, встановлений цими угодами. Гарантуючи надання іноземним інвесторам сприятливого режиму, держава зобов'язується забезпечувати у відношенні їх капіталовкладень і пов'язаної з ними діяльності справедливий і рівноправний режим. Відповідна норма угод має багато в чому декларативний характер. У ній виражене прагнення держави заохочувати іноземні інвестиції, а також доброзичливо і недискримінаційно відноситися до іноземних інвесторів у частині їх прав на володіння, управління, розпорядження і ліквідацію капіталовкладень. Це зобов'язання міститься в тих положеннях угод, де мова йде про надання іноземним інвесторам режиму найбільшого сприяння або національного режиму. Режим найбільшого сприяння припускає надання інвесторам деяких пільг стосовно вітчизняних підприємців. Однак це не виключає введення обмежень, зокрема, шляхом заборони або обмеження для іноземного інвестора займатися певними видами діяльності. Вилучення можуть вводитися з метою забезпечення національної безпеки, суспільного порядку. Відповідно до міжнародної практики здійснення деяких видів діяльності може об'являтися державною монополією і тоді іноземні інвестори не вправі будуть ними займатися. Національний режим припускає надання іноземним інвесторам умов для ведення господарської діяльності, максимально наближених до умов місцевих підприємців і господарюючих суб'єктів.

Особливе значення мають проблеми приватної власності, темпи і масштаби приватизації. Існуюча законодавча база участі іноземних інвесторів у процесі приватизації недосконала. Окремі законодавчі акти неузгоджені між собою. Наприклад, Закон України "Про іноземні інвестиції" надає право іноземним інвесторам реінвестувати прибутки в місцевій валюті і використовувати їх для участі в приватизації. Всупереч цьому в Законі "Про приватизацію" стверджується, що інвестори можуть брати участь у приватизації лише у ЗКВ. На наш погляд, активізації інвести-

ційної діяльності сприяє перехід до грошової приватизації, скорочення терміну дії приватизаційних і компенсаційних сертифікатів, проведення інвестиційних конкурсів, попередня реструктуризація об'єктів із метою підвищення їх цінності для інвестора [6;9;13].

Таким чином, інституційний підхід до змісту інвестиційної діяльності показує недостатню увагу до створення чіткої та однозначної правової бази, що залучала б капітал у різні галузі національної економіки, а відтак і недостатню роль держави в інвестиційній політиці.

Література

1. Закон України „Про інвестиційну діяльність” // Відомості Верховної Ради України.- 1991. – №47. – С.1351 – 1359.
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. – Учебный курс. – К.:Эльга – Н, Ника –центр, 2001. –448с.
3. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли. – М.: Изд-во ЭКСМО–Пресс, 2000. – С. 144.
4. Завелин П.Н. Инвестиционная деятельность в условиях рынка. – СПб.: Формика, 2000. – С. 169
5. Колосов А. Иностранные инвестиции в регионы Украины.//Бизнес-информ. – 1998. – №3.– с.42-43.
6. Лафта Дж.К. Эффективность менеджмента организаций. – М.: Русская Деловая Литература, 1999. – С. 319
7. Нове законодавство України. Довідник. – П.: ПКВ, 2001. – С. 410
8. Стародубровская И. От монополизма к конкуренции. – М.: ДИС, 2001. – С. 128.
9. Урядові документи України. – Д.: Триада, 2001. – С. 366
10. Dictionary of investment and management. – N.-Y., 2000. – P. 530
11. Johnson S. Ukraine. First Steps Toward Economic Independence. – W., 2000. – P. 211.
12. Kapitalstockentwicklung in der Ukraine. – В., 1997. – P. 422
13. Ryavec W. Implementation of the Postsoviet Reforms. – W., 2000. – P.257

14. Stunding G. Labour Market Dynamics in Ukrainian Industry. – D., 2000. – P. 236.

15. Ukrainian Economic Culture. – W.,

2001. – P. 524

Статья поступила в редакцию 12.01.2004

К.С. ГУРСТИЕВ,

Харьковский государственный экономический университет

ОЦЕНКА СТЕПЕНИ РАЗВИТИЯ КРИЗИСА НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ С УЧЕТОМ СОСТОЯНИЯ ИХ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ.

В настоящее время на многих предприятиях, находящихся в кризисном положении, проводится реструктуризация, направленная как на их экономическое оздоровление, которое затрагивает все аспекты хозяйственной деятельности предприятия, так и на финансовое оздоровление, предполагающее преобразование в основном кредиторской, дебиторской задолженности и других обязательств и активов, изменение структуры капитала и развитие системы управления денежными потоками, финансовой отчетности. Целью оздоровления предприятия как финансового, так и экономического, является повышение его рыночной стоимости и эффективности функционирования, восстановление платежеспособности предприятия. Однако такие цели не достигаются предприятиями в большинстве регионов Украины, а реструктуризация не приводит к существенным улучшениям в их состоянии.

Как показали исследования, низкая эффективность реструктуризации зависит от следующих причин:

1) Недостаточно благоприятная ситуация в стране в целом. Сюда можно также отнести особенности развития отдельных регионов, непонимание во взаимоотношениях между собственником предприятия и региональной администрацией, низкую инвестиционную привлекательность предприятий, а также слабое финансово-экономическое состояние предприятий.

2) Качество разработки и осуществления реструктуризационных мероприятий, что в большей степени связано с нехваткой финансовых ресурсов. Поэтому

при осуществлении процесса реструктуризации на предприятии следует особое внимание уделять решению финансовых проблем, и прежде всего вопросам управления денежными потоками, поиску источников финансирования этого процесса. Эта причина усугубляется отсутствием на большинстве предприятий высокой бизнес-культуры, что включает как общее мировоззрение менеджеров и использование современных методов управления, так и стандарты ведения бизнес операций.

3) Запаздывание с принятием решения о начале процесса реструктуризации на предприятии, что является существенным фактором, влияющим на ход всего процесса и дальнейшее развитие предприятия в целом. Развитие кризиса на предприятии, как правило, влечет за собой серьезные финансовые затруднения и ведет к значительному уменьшению собственных средств предприятия. Чем дольше длится кризис, тем соответственно меньше становится объем собственных средств предприятия. Раннее обнаружение кризисных явлений на украинских предприятиях и своевременное принятие решений о начале процесса реструктуризации в совокупности с качественным управлением денежными потоками предприятия позволит значительно повысить эффективность процесса реструктуризации.

В статье были исследованы труды авторов, занимающихся исследованием кризисных ситуаций, их причин и возможностей предотвращения – В.Г. Балашова и В.В. Григорьева [2], А.И. Бланка [3],

© К.С. Гурстиев, 2004